

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆՔ

ԱՌՏՆԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Հատուածք և այլ և այլ ուտելի մասուեր կեն-
դանեաց : (Տես երես 347)

Կալն և իր Բաղադրութիւնը : — Կեն-
դանեաց կաթն, ընդհանուր տեսու-
թեամբ առնելով, անթերի սնունդ մըն
է, վասն զի երկար կամ կարճ ժամա-
նակ մը տղայոց և նորածին կենդանեաց
կերակուրն է :

Իսկ կովու կաթն, որուն վրայ է
մասնաւորապէս խօսքերնիս, վասն զի
քան զամէնն աւելի կը մտնէ մարդուս
սննդարար գոյացութեանց մէջ, իր բա-
ղադրութեամբն աւելի կը մօտենայ կը-
նոջ կաթին, որ մեր առաջին և նախ-
նական կերակուրն է :

Կնոջ և կովու կաթն, ինչպէս այ-
ծուն, ոչխարին և իշուն կաթն, որ եր-
բեմն կրնան մէկմէկու փոխանակել, ի-
րենց բաղադրութեանը մէջ ունին

Ա. Սուր, որ նոյնպէս մասն է մեր
ամէն սննդոցը, մեր գործուածոցը, մեր
հիւթոց անջատմանցն ու մեր ապաւիժ-
մանցը :

Բ. Լճօղացեալ գոյացութիւնը, որ
նոյն տարրական բաղադրութիւնն ու-
նին մեր գործուածոցը հետ, և անոնց
ձեւացմանը կամ պահպանութեանը գոր-
ծակից կ'ըլլան, անոնց փոխուելով և
գործիւորելով, յետ քիչ կամ շատ փո-
փոխութիւն մը կրելու մարսողութեան
գործողութեամբ, մինչդեռ ուրիշ մաս
մըն ալ ապաւիժմանց ազօղացեալ մասը
կը մատակարարէ :

Գ. Շաքարաւոր նիւթ մը, կամ
լակտաշար¹, որ շնչառութեան գործո-
ղութեամբ փոխուելով նախ՝ կ'եղծա-
նի, կամ մանաւանդ դանդաղ կիզումն
կ'առնու թոքին մէջ մտած օդոյն թը-

թուածնին ներկայութեամբ, և այս
կերպով ջերմութիւն կը պատճառէ, ո-
րով արեան պատշաճ բարեխառնու-
թիւնը կը պահպանուի :

Դ. Պարարտ գոյացութիւն մը կամ
կոգի, որ ըստ պարագայից կրնայ ինքն
ալ դանդաղ կիզման երեւոյթներն յա-
ռաջ բերել, կամ պարարտ նիւթոց ձե-
ւացմանն հաղորդ ըլլալ, որ անհրա-
ժեշտ կարեւոր են համեմատութեամբ
մը մեր ճարպաւոր գործուածները լե-
ցնելու :

Ե. Կեղին գունաւորիչ նիւթ մը և
կարմիր գունաւորելի գոյացութիւն մը,
որ կ'օգնեն մեր գործարանաց գունաւո-
րութիւնը պահպանելու :

Զ. Համեմաւոր գոյացութիւնը, որ
կրնան ախորժակ գրգռել՝ սննդառու-
թիւնն աւելի ախորժակ համ ընելով :

Է. Կրային և մագնեսային աղեր, որ
զիւաւորապէս ոսկերաց մետաղական
հաստատուն մասը կազմելու կը ծա-
ռայեն :

Ը. Լճքալեան աղեր, որ կենդանա-
կան տնտեսութեանն ամէն հեղանիւ-
թոցը մէջ կը գտուին, որոնք կ'օգնեն
սննդոց համաւորութեանը, և անոնցմէ
մաս մը, որ օգտակար է այս վերջին
պաշտամանս, օր ըստ օրէ դուրս կը
ձգուի ապաւիժմամբ :

Թ. Երկաթի որսիտի մանր քանա-
կութիւններ :

Ժ. Նոթութի հետք :

Իսկ երկաթն ու ծծումբը կը գտուին
մարդուս թէ՛ արեանը մէջ և թէ՛ գոր-
ծարանաւոր գործուածոցը մէջ :

Լճալիկայ աղիւսակիս մէջ կը տես-
նուին թէ՛ ինչ համեմատութեամբ սննդա-
ռութեան այս գործարանական և ան-
գործարանական նիւթերը կը գտուին,
միջական հաշուով, կնոջ և ուրիշ քանի
մը խոտաճարակ կենդանեաց կաթին
մէջ :

¹ Գիշակեր կենդանեաց կաթն ընդհանրապէս
ստոնցմէ կը տարբերի, վասն զի կաթնաշաքար
չունի, և պարարտ նիւթին աւելի շատ համեմա-
տութեամբ կը բովանդակէ :

ԲԱՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹԻՆ	ԿԻՆ	ԿՈՎ	ԱՅԾ	ՈՉԻԱՐ	ՄԱՏԱԿ ԷՇ	ՄԱՏԱԿ ԶԻ
Ջուր .	89.54	86.40	85.60	82.00	90.50	89.33
Ազդեցեալ գոյացութիւնք . (բնականի, բնասպիտակուց, նիւթք լուծականք յաւ գուլ) .	3.20	4.30	4.50	8.00	1.70	1.62
Շաքար կաթին կամ կաթնաշաքար .	3.71	5.20	5.80	4.50	6.40	8.75
Կոգի կամ պարարտ նիւթք .	3.34	3.70	4.10	5.50	1.40	0.30
Գոյացութիւնք . գունաւորիչ, գունաւորեւի, համեմաւոր .	հետք	հետք	հետք	հետք	հետք	հետք
Դժուարալուծական աղք . փոսփորուտ կրի, մագնիսիայի, երկաթի, կիր զուգակցեալ ընդ բնականոյ .	0.15	0.25	*	*	*	*
Լուծական աղք { Բլորաւոր բողաւորի Ծովային աղ կամ քլոր . Բաւոր սոդիոնի Փոսփորուտ սոսայի և սոսա .	0.06	0.15	**	**	**	**
	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

* Անլուծական աղերը կշռուած են ազդեցեալ նիւթոց հետ . և էին 1.5էն 2.5 առ 1000 :

** Լուծական կամ աղքաւան աղերը կաթնաշաքարին հետ մնացած են . և էին 1էն 2 առ 1000 :

Եւ այլ և այլ կաթերն երեք խումբ կը դասուին . վասն զի մեծ նմանութիւն ունին իրարու հետ

Ա . Ատակ իշուն կաթն ու մատակ ձիուն կաթը :

Բ . Ածուն կաթն ու ոչխարին կաթը :

Գ . Կովուն կաթն ու կնոջ կաթը :

Առջին խմբին երկու կաթերը քան զամէնն աւելի տկար են , մանաւանդ ազդեցեալ և պարարտ նիւթոց կողմաւնէ , մինչդեռ կաթնաշաքարը քան զամէնն աւելի քանակութեամբ կը բովանդակեն :

Արեւորդ խմբին մէջ կը տեսնուի որ քան զամէնն աւելի ճոխ ոչխարի կաթն է . այծու կաթն ալ անոր շատ կը մօտենայ , և երկուքն ալ առատ պարարտ գոյացութիւններ ունին և ազդեցեալ նիւթեր . որոնք այսու նկատմամբ քան զամէնն աւելի սննդարար յատկութիւններ ունին :

Իսկ երրորդ խմբին մէջ մեծ նմանութիւն կը տեսնուի կովու կաթին և կնոջ կաթին . որով կը մեկնուի այն փո

խանակութիւնը որ կ'ըլլուի նորածին տղայոց սննդեանն համար : Իսկայն կովու կաթն աւելի ճոխ է բոլորական հաստատուն գոյացութեամբ , և կնոջ կաթն զգալապէս աւելի պարարտ նիւթ ունի , մինչդեռ կաթնաշաքարը , ազդեցեալ և աղային գոյացութիւնները համեմատութեամբ այս երկու հեղանիւթոց մէջ եղած ցամաք նիւթոյն բոլորական քանակութեանը աւելի նուազ են : Այս տարբերութիւններս մտադրութեան արժանի են միշտ երբ հարկը մէկը մէկալին տեղը փոխանակելու , մանաւանդ թէ որ նորածին տղան տկար ըլլայ :

Իացասկէ , շատ մեծ փոփոխութիւն կը պատճառէ կաթին բաղադրութենն ու անոր որակիսութեանը վրայ ստընտուաց և կովուց սննդառութեան կերպը :

Արեւոյն և Բնական Կապիտալիս Կաթին : — Ամենուն ծանօթ է կաթին մասնաւոր երեւոյթը . իր դիմահարութեան և դեղնորակ սպիտակութեան պատճառն են կոգեղէն բազմաթիւ գնտիկներն որ ցրուած են թեթեւ հուզաւոր հեղուկին զանգուածոյն մէջ մզման եղանա

կաւ, որ լուծուած կը պահէ գրեթէ միւս զոյացութեանց բովանդակութիւնը: Նոյնպիսի կաթնագոյն երեւոյթ ունեցող մզումն մը կրնայ պատրաստուիլ ծեծած նուշով, զոր պէտք է խիժաւոր կամ շաքարաւոր ջրով հարել և բոլորը մաղէ մը անցընել: Հոս նուշի եղն մանր գնտիկներու վերածուելով կամ մզուելով նոյն արգասիքը կը պատճառէ նման կոգեղէն գնտիկներու: Թէ՛ ասոնք և թէ՛ անոնք դիմահարութի կու տան հեղուկին, վասն զի այս գնտիկները լոյսը կը խոտորեն, որոնք ջրէն տարբեր բեկբեկումն ունին, մանաւանդ միջանկեալ հեղուկէն, որ ջրէն ալ ծանր է: Սննդաբանութեամբ կաթի ամենաբարակ խաւ մը, որ մէկ տասնորդ հազարորդամեղրի ըլլայ, դիտելով՝ կը տեսնուին որոշ կոգեղէն նիւթոյն կլորակ և թափանցիկ գնտիկները, որ կը լուղին թեթեւ խիժաւոր ջրային հեղուկի մը մէջ, որն որ նոյնպէս տրամալոյս է, և լոյծ կամ սաստիկ բաժնուած կը պահէ ազօդացեալ, աղային և շաքարաւոր նիւթերը:

Որոշութեան համաձայն: — Քաջները կը կարծուէր թէ կաթը թեթեւ թեթեւութիւն մը ունենայ, բայց վերջէն իմացուեցաւ ու շատ անգամ ստուգուեցաւ որ կնոջ կաթը սաստիկ ալքալութիւն մը ունի. անկէ ետեւ քննելով տեսնուեցաւ որ ուրիշ շատ կենդանեաց կաթն ալ ալքալեան վիճակ մը ունին, և հիմա կը կարծուի թէ կովու կաթը կթուելու վայրկեանը նոյնպիսի թեթեւ ալքալութիւն մը ունի կամ գոնէ բոլորովին չէզոքական է. իսկ ասոր վերայ շուտ կամ ուշ տեսնուած թեթեւութեան պատճառը իր մէջ ձևացած քիչ քանակութեամբ կաթնային թեթեւ է: Բայց այս յատկութիւնս, ինչպէս միւս յատկութիւններն ալ, որ են կաթը կազմող սկզբանց համեմատութիւնները, կրնան փոխուիլ կենդանեաց սննդեամբը, շարունակ դադարմամբը, աշխատութեամբը կամ շարժմամբը, առողջութեան վիճակաւ և կաթին հրնութեամբը. նոյնպէս կաթը կթման սկիզբէն ինչուան վերջը նոյն չէ, այլ

կը փոխուի. և ինչ որ պիտի ըսենք նէ կովու կաթին համար իմանալու է, որն որ կրնայ յարմարիլ, քանի մը թեթեւ փոփոխութեամբ, նաեւ այժու, ոչնաւոր և մատակ իշուն կաթին ալ:

Երբ կովը կը ծնանի, կաթը զգալի փոփոխութիւններ կը կրէ, որ քանի մը օր կը տևեն և անոր յատկութիւնները կ'ալալեն. այս կաթն այն ատեն օգտակար է նորածին կենդանւոյն, զորն որ նախ պէտք է մաքրէ և ապա սնուցանէ միանգամայն, իսկ մարդու սնունդեանն յարմար չէ, բայց եթէ քանի մը օրէն ետեւ. վասն զի ոչ միայն այս առաջին օրերը անհամ է, աւելի ալքալաւոր և թեթեւ մաքրողական, այլ նաեւ աւելի բնասպիտակուց բովանդակելով քան թէ բնականիւր՝ կը մածնու և կը կտրի եռացման ջերմութեամբ:

Շատ զգալի տարբերութիւններ դիտուելն են կաթին որախութեանը վրայ կթման սկիզբէն ինչուան վերջը. առաջին կթուածն ու վերջին կթուածն իրարու հետ նոյն չեն. վերջինը միշտ աւելի սեր կամ կոգի ունի քան զառաջինը, երբեմն առաջնոյն կրկնապատիկ քանակութենէն աւելի. եղեր է որ ինչուան քառապատիկ քանակութեամբ աւելի կոգի տուել է վերջին կթուածը: Տեսնուեցաւ մը ստուգել է որ հարիւր չափ կաթին մէջ, սկզբան կթուածը՝ հինգ չափ սեր կը բովանդակէ, միջանկեալ կթուածը՝ տասնհինգ չափ, վերջին կթուածը՝ քսանմէկ չափ: Կաթնարաններէն ոմանց մէջ վերջին կթուածը կը պահեն ու սերի հետ մէկտեղ կը խառնեն. որով տեսակ մը թեթեւ ու թարմ սեր կը կազմեն, որն որ կրնայ ծառայել լաւ պանիր պատրաստելու: Սկզբան և վերջը կթուած կաթին այս տարբերութիւնները այնչափ աւելի են որչափ երկար ժամանակ կաթը ստեանց մէջ մնացած ըլլայ:

Բոլոր տարին ախոռի մէջ պահուած կովերէն լաւ կաթ առնելու համար պէտք է զանոնք բազմատեսակ կերակրովք սնուցանել, ու չտալ անոնց այնպիսի խոտեղէններ որ անախորժ հոտ

ունին, ինչպէս են կաղամբ, շողգամ,
պրաս, և սոխ: Անդանեաց մաքրու-
թեանն համար եղած խնամքներն, ինչ-
պէս անոնց առողջութիւնն ու հանգըս-
տութիւնը շատ մեծ ազդեցութիւն ու-
նին կաթին լաուութեանը վրայ:

Այս այլ և այլ հնարքներէն աւելի
ընտրելի են բերրի բնական մարգագե-
տիները, որոնց խոտերը փափուկ կ'ըլ-
լան և զանազան, ուր կուլերն հանգիստ
աղատ կ'արածին, որով առատ ու համե-
մաւոր ախորժական կաթ կու տան, և
անկէ շինուած սերը, կողին ու պանիրն
ալ նոյն սննդարար գեղեցիկ որակի ու-
թիւնները կ'ունենան:

Արեւն ինչիւրէն աւրուել: — Կաթին
բաղադրութեանը մէջ մտնող գոյացու-
թիւններէն այն ամէնը որ լուծուած
են, ինչպէս բնապանիրը, բնասպիտա-
կուցն ու աղերը, անոր ծանրութիւնը
կամ խտութիւնը կ'առաւելուն. ընդհա-
կառակն պարարտ նիւթերը ջրէն աւե-
լի թեթեւ են ու կաթին թեթեւութիւն
մը կամ նուազ խտութիւն մը կու տան.
բայց ասոնք իրենց տեսակարար թե-
թեւութեանը պատճառաւ կաթին ե-
րեսն ելլելով՝ հետեւնին մէկտեղ նաեւ
մաս մը բնապանրոյ կը բերեն խտացած,
որ կողեղէն գնտիկները մէջն առած
կ'ըլլայ: Այս խառնուրդս վերին խաւ
մը կը ձևացընէ շատ կամ քիչ հաստու-
թեամբ և սերը կը կազմէ:

Հետզհետէ այս սերն ուրիշ թափ-
անցիկ անօթի մը մէջ առնելով, որոշ
կը տեսնուի որ վերին խաւը աւելի դի-
մահար է և դեղնորակ գոյն մը ունի
քան թէ ստորակայ հեղուկը, որն որ
աւելի տրամալոյս ըլլալով թեթեւ կա-

նաչախառն սպիտակութիւն ունի և դեռ
իր մէջը կը բովանդակէ կողեղէն գըն-
տիկներէն մաս մը:

Այս մեքենական բաժանման ժամա-
նակ քիչ մըն ալ կաթնային թթու կը
ձևանայ, որուն պատճառն է մասնաւոր
խմորումն մը. այս թթուութիւնը այն-
չափ շուտ առաջ կ'երթայ որչափ բարե-
խառնութիւնը բարձր ըլլայ, մինչև կէտ
մը հասնելով բնապանիրը կը մաճնու:
Այս մաճունը կամ կտրուած կաթը իր
մէջ կը բովանդակէ այն ամենայն նիւ-
թերն որ կախման վիճակ ունենին և
կամաց կամաց կը բաժնուի շիճուկէն:

Չմեռը շատ անգամ կաթն հեղուկ
կը մնայ և սերը երեսը կ'ելլէ ինչուան
երեսունըլեց կամ քառասունըլեւ թը-
ժամ, և ալ աւելի. իսկ ամառը հասա-
րակօրէն քսան կամ երեսուն ժամուան
մէջ կը կտրի կաթը:

Կարելի է նաեւ տասներհինգ կամ
քսան վայրկենի մէջ կտրել նոյն իսկ
թարմ կաթը՝ մէջը քիչ մը մակարդ՝
խառնելով և 25 ու 30՝ ջերմութեամբ.
այս հնարքս կը բանեցուի մաճնած կա-
թին կողեղէն գոյացութիւնը բոլոր
պնդացընելու՝ պանիր շինելու համար:
Թթունները, պաղլէղն ու այլ և այլ ա-
ղերը կրնան կաթը կտրել, մանաւանդ
եռացման օգնականութեամբ:

1. Այս մակարդը (Գղ. Présure) կը գոյանայ
կաթով մեծցած հորթուն ստամոքսին մէջ, ուս-
կից հանելով պէտք է լուալ, և թեթեւ մը աղելով
նորէն ստամոքսին մէջ գրած չորացընելու է: Երբ
հարկ ըլլայ գործածել պէտք է անկէ քիչ մը մաս
հարել թթուաշ հեղուկի մը մէջ, և գրգռել մը այս
հեղուկ մակարդը կրնայ 15 գաղղիական լիտր
կաթ կտրել: